

Skelettgrav vid Sandudden

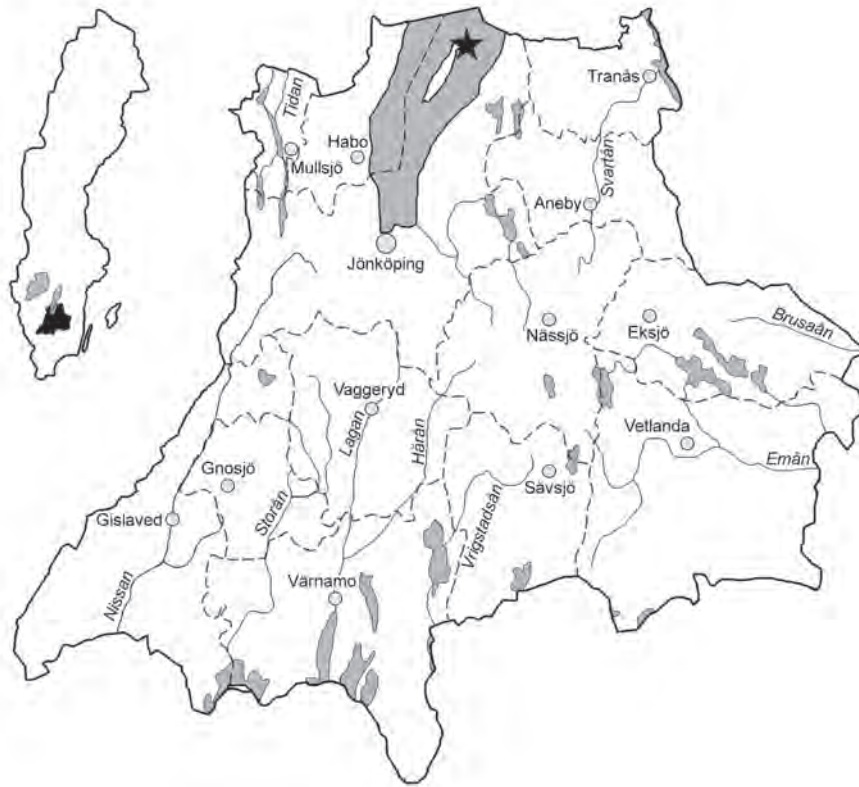

Arkeologisk efterundersökning av nypåträffad skelettgrav
på fastigheten Erstad 2:9 Visingsö socken i Jönköpings
kommun, Jönköpings län

Skelettgrav vid Sandudden

Arkeologisk efterundersökning av nypåträffad skelettgrav på fastigheten
Erstad 2:9 Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län

Rapport, foto och ritningar: Anna Ödeén
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2016

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning.....	5
Metod.....	6
Topografi.....	8
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	9
Tidigare undersökningar.....	10
Resultat.....	10
Besiktningarna.....	10
Anläggningar i rasbranten.....	11
Stenpackningarna i schaktet.....	15
Skelettgraven.....	16
Fynd.....	20
Diskussion.....	20
Sammanfattning.....	22
Åtgärdsförslag.....	22
Administrativa uppgifter.....	23
Referenser.....	24
Tryckta källor.....	24
Arkiv.....	25
Kartunderlag.....	25

Bilagor

- Bilaga 1. Osteologisk analys
- Bilaga 2. Arkeobotanisk analys
- Bilaga 3. ¹⁴C-analys

FIGUR 1. Utdrag ur digitala ekonomiska kartans blad 64E 3gN. Skala 1:10 000

Inledning

I början av augusti 2015 ringde en privatperson till Länsstyrelsen i Jönköpings län och sa att han sett något som han trodde var en grav i rasbranterna ut mot Vättern, vid badplatsen Sandudden, på norra Visingsö. Det rörde sig om en flat stenhäll och benpipor som stack ut under denna.

Vi på Jönköpings läns museum fick uppdraget av Länsstyrelsen att besiktiga platsen, vilket gjordes den 12 augusti. Under besiktningen kunde konstateras att det var högst troligt att det rörde sig om en förhistorisk grav och under fyra dagar i början av oktober genomfördes en efterundersökning av en 9 m² stor yta vid rasbranten.

Beställare av uppdraget var Länsstyrelsen i Jönköpings län. Fält- och rapportansvarig var Anna Ödeén, antikvarie vid Jönköpings läns museum.

Målsättning

Med tanke på att hällen och benen låg direkt i rasbranten, som ständigt eroderar ut i Vättern, var den främsta målsättningen att rädda det som kunde av den troliga graven (FIGUR 2). Målsättningen var

FIGUR 2. Stenhällen syns i rasbranten till höger. Foto från norr.

också att samla in den kunskap som fanns kvar av gravlämningen, dokumentera den samt samla in material för relevanta analyser. Vilken storlek hade graven och hur var den uppbyggd? Vilka konstruktioner fanns kvar som kunde dokumenteras? Vad var det för ben som låg under hållarna? Tillhörde de människa eller djur? Målsättningen var också att fastställa från vilken tidsperiod graven kom.

Metod

Först genomfördes en besiktning av platsen, där det kunde konstateras att det låg två hållar med obrända ben under, i rasbranten. Platsen mättes in med nätverks RTK, ritades i profil på millimeterpapper och beskrevs. Vid samma tillfälle inventerades också strandsträckan norr och söder om den förmodade graven och en härd påträffades vid denna inventering.

FIGUR 3-4. Ovan. Arbetsbild, schaktningen börjar i den hårda leran. Nedan. Arbetsbild, framrensning av graven för hand.

Vid själva undersökningen öppnades ett schakt som var cirka 3 x 3 meter stort med hjälp av grävmaskin. Jordmånen på platsen är mycket lerig och det krävs maskinkraft så långt möjligt. Därefter rensade vi fram ytan och destensamlingar/konstruktioner som fanns för hand.

Schakt, anläggningar, rasbranten samt fyra stenar som referenspunkter mättes in digitalt med hjälp av nätverks RTK. Schaktet med tillhörande stenar och andra iakttagelser ritades sedan i plan på millimeterpapper för att senare digitaliseras (FIGUR 12). Fotografering med digital kamera skedde kontinuerligt och anläggningarna beskrevs.

Benmaterialet samlades in för att lämnas för osteologisk analys och för datering. Att få upp benen utan att dessa gick sönder visade sig vara en grannlaga uppgift. Benmaterialet var mycket skört och den hårda leran som omslöt benen sprack sönder när vi försökte få upp benen i preparat. Metoden ändrades och benen frilades istället så långt det var möjligt på plats för att sedan försiktigt tas upp utan omgivande jord. Denna metod visade sig vara mer lyckosam och två av de största benen kunde på det viset tas upp i stort sett hela. Den osteologiska analysen genomfördes av osteolog Petter Nyberg, Östergötlands museum.

Intill benen, i det område där jorden var mörkast till färgen och mest humös samlades material in för makrofossilanalys för att om möjligt fånga upp spår av växter, samtida med graven. Den arkeobotaniska analysen genomfördes av Mikael Larsson, Kulturmiljö Halland.

För ¹⁴C-analysen svarade Göran Possnert Ångströmlaboratoriet, Uppsala Universitet.

FIGUR 5. Arbetsbild, framrensning av hällar.

Topografi

Förundersökningsområdet ligger i ett flackt område, 90 meter över havet, på den nordöstliga spetsen av Visingsö. Rasbranten som avgränsade ytan i öster var näst intill 2 meter hög och strandkanten intill denna förändras allt eftersom vindarna växlar. Vid den första besiktningen fanns en cirka 2 meter bred sandstrand för att en dryg månad senare vara helt borta. Då rasbranterna inte har något som helst skydd, som till exempel växande träd, blir också erosionen större här än på andra sträckor runt ön.

Ett exempel på strandlinjens förändring i området är vad en av fastighetsägarna berättade; att för cirka 50 år sedan var den strandremsa vi arbetade intill, och som vetter österut, 30-40 meter bred. Byborna hade då upplag där för gårdsgrus och dylikt. Under den perioden fanns däremot inte den sydliga stranden som finns idag, vilket ett båthus tydligt visar (FIGUR 6). Båthuset står numera långt upp på land och är inväxt bakom alträd.

Inför fältarbetet gjordes en rektifiering av äldre kartor för att se om det gick att utröna hur strandlinjen förändrat sig de sista 300

FIGUR 6. Strandlinjens förändring syns i landskapet. Här ett båthus som numera ligger en bra bit upp på land.

åren. Detta kunde dock inte konstateras utifrån det historiska kartmaterialet. Att en stor del av ön har sköljts ut i vattnet vet vi dock, dels på grund av erosion, dels på grund av landhöjningen och den tippningseffekt av Vättern som den medför. Att sjön äter av ön har varit ett problem under lång tid och det man även läsa om i äldre texter. Linnés lärjunge Gyllenhaal som besökte ön 1775, beskriver hur bönderna vid den sydligast belägna byn på ön, Näs, ständigt blir av med arealer: *Näsboerne beklagade sig öfwer den minskning de lidit af äng- och annan marck genom sjöns inskräckningar de förra åren (73 och föregående) och hwilket oacktatdt utskyllderna ännu ei blifwit minskade i proportion* (Kilander 1991). Han tar också upp den del av ön där vi gjorde förundersökningen: *Eds- eller Edbo-byn ær den ytterste åt N eller NO af hela ön. Lidit mycken skada af sjöns inkræckning. Har styf lera och tillræckelig bördig åker, men ganska otillræckelig och mager æng, til 2 lass på halfgårdens* (Kilander 1991).

Området som vi undersökte var beväxt med vall och jordarten i området är mer eller mindre kompakt lera, vilkens geologiska benämning är moränlera (FIGUR 21). Det kan också utläsas av 1700-tals texten ovan. Berggrunden består av skiffer och sandsten, den så kallade Visingsöformationen, som är en över 1000 meter tjock lagerserie runt Vättersänkan. Den finns bland annat på Vätterns botten, där Visingsö är ett uppstickande parti (Hjort 1987).

Fornlämnings- och kulturmiljö

Namnet Erstad nämns i de skriftliga källorna redan år 1294 då det skrivs *Agurstadhir*. Förleden *agur* kan vara i betydelsen spets, udde eller den något yngre förleden *ære* i betydelsen gråal. Efterleden *stad* är i betydelsen plats för verksamhet, gård (Agertz 2008).

Den rika kulturmiljön på Visingsö har gjort att hela ön klassats som riksintresse för kulturmiljövården. I Riksantikvarieämbetets förteckning över riksintressanta kulturmiljöer anges Visingsö som en ”Ovärderlig miljö med rika lämningar från, forntid, medeltid och Brahetid...” (Riksantikvarieämbetet 1990).

På Visingsö finns omkring 800 förhistoriska gravar och flertalet av dessa är koncentrerade till det höjdrön där de stora gravfälten ligger. Höjdrönet som går i öns längdriktning består av lättare, mer sandiga och grusiga jordarter.

Den norra delen av ön, med sina mer kompakta lerhaltiga jordar har varit mer anonym när det kommer till fornlämningar. Det som finns registrerat i förundersökningsområdets närhet är Visingsö RAÄ 147:1, som ligger 600 meter västerut (FIGUR 1). Det är fyndplatsen för en skafthålsyx som hittades på 1980-talet. 2 kilometer i nordvästlig riktning har en del av en löpare till en handkvarn hittats. Den har fornlämningsnummer Visingsö RAÄ 94:1 (FIGUR 1).

I övrigt finns en registrerad lämning platsen för en minnessten som stod 2 kilometer västerut från undersökningsområdet räknat,

men som flyttades på 1950-talet. Den hade då nummer Visingsö RAÄ 15:1, men bytte vid flytten nummer till Visingsö RAÄ 85:1. Stenen är rest av Per Brahe och idag är graniten tyvärr så vittrad att det inte går att läsa hela texten. Enligt 1933 års inventering stod det: *Här har stådt spetalz kiörekan. Pet. Brahe C.I.V. Ano MDLXXX.* Senare års forskning ifrågasätter dock om det verkligen var en kyrka som stod på platsen. Det fanns ett hemman som hette Odstad och senare Ödestada och som i jordeboken tas upp mellan Erstad och Ed. Utifrån det bör det ha legat på norra delen av ön. På den här gården inrättas under sent 1500-tal Hospitalen av greve Per Brahe den äldre enligt de skriftliga källorna (Agertz & Vestbö-Franzén 2008). Platsen har med andra ord ingen medeltida bakgrund.

Ådel Vestbö-Franzén, kulturgeograf vid Jönköpings läns museum, gjorde en genomgång av det äldre kartmaterialet rörande Edboängen 2008. Edboängen är just det område där vår förundersökning ägde rum. Namnet i sig avslöjar vad platsen brukats till och den försåg flera gårdar och byar på ön med hö (Agertz & Vestbö-Franzén 2008). Den tas upp i det historiska källmaterialet 1410 då Alvastra kloster bland annat får *ena skötning i ængenne* som pant för ett lån. På 1700-talet var det flera byar från ön som hade en utjord på Edboängen. Vestbö-Franzén tolkar i den tegstruktur med omslutande ramar som man kan se i de äldre kartorna, en bild av äldre bebyggelse samt åkermark, ängsmark, betesmark och en fågata. Och utifrån detta är hon övertygad om att Edboängen överlagrar en äldre by med spridd tomtbebyggelse (Agertz & Vestbö-Franzén 2008). Det skulle betyda att det fanns en numera okänd och bortglömd by på öns nordöstligaste spets. Av denna ser vi inget ovan jord idag, men det går alltså att se i de historiska kartorna.

Tidigare undersökningar

Det har gjorts få arkeologiska undersökningar på norra delen av Visingsö om man jämför med övriga områden på ön. Den närmst belägna var en arkeologisk utredning som gjordes 2004. Den platsen ligger 3 kilometer åt sydväst och under arbetet framkom resten av en härd (Ameziane 2005).

Resultat

Besiktningarna

En första besiktning gjordes av platsen den 12 augusti 2015. Då kunde konstateras att det var högst troligt att det rörde sig om en förhistorisk grav. Vid det här tillfället kunde tvärsnittet av två rörben ses i profilen, men då den torra leran var så hård kunde inget material samlas in, det riskerade att bryta sönder benen (FIGUR 7). Däremot

FIGUR 7-8. Ovan. Foto av graven från besiktningen 12 augusti. Nedan. Foto från besiktningen 27 september.

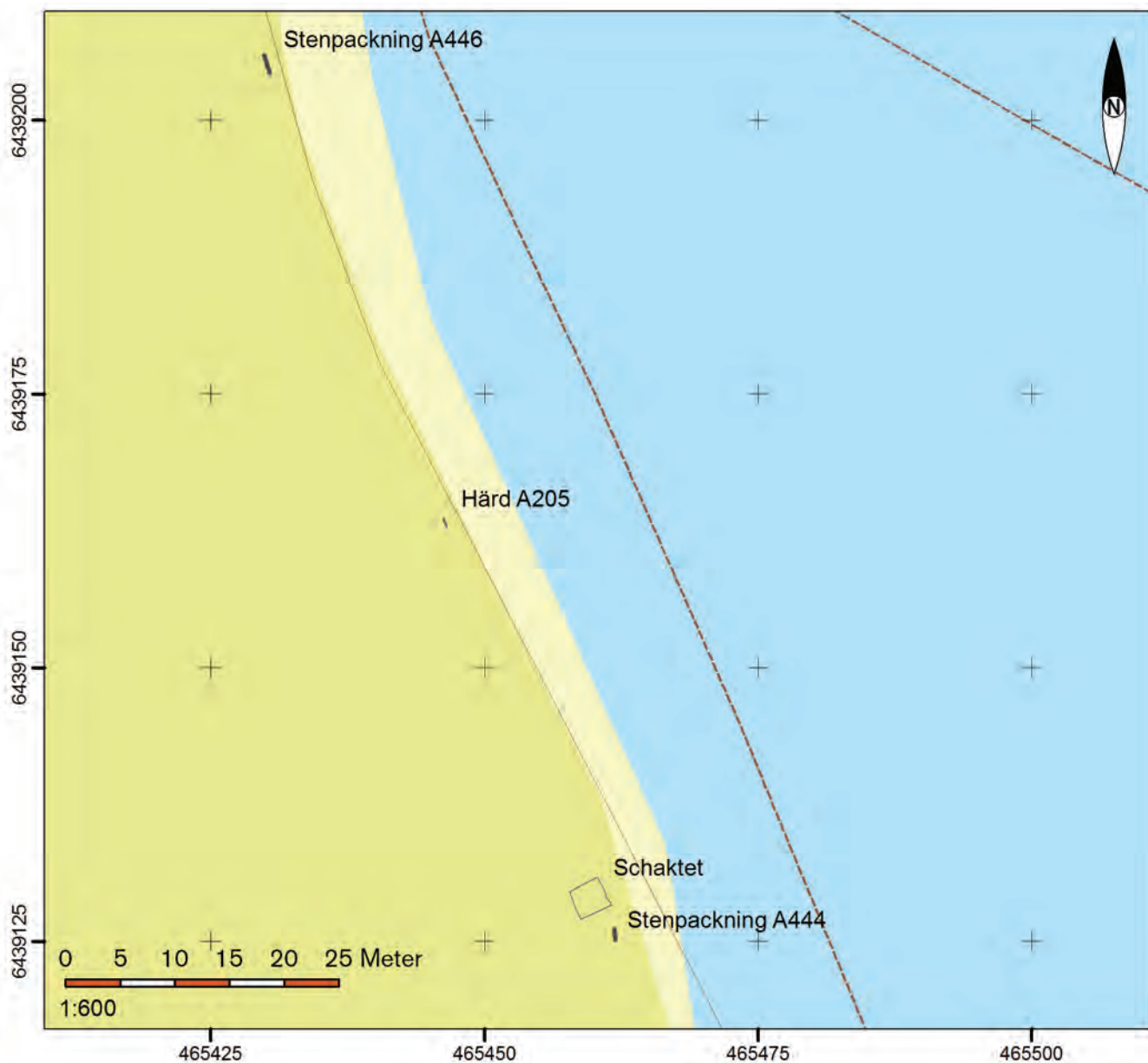
samlades lösa ben in som ramlat ned och låg på stranden. Vid det här tillfället var sandstranden närmare två meter bred (FIGUR 2).

Den andra besiktningen gjordes den 27 september och då kunde ses att ett sjok med lera lossnat under hällen och fört med sig en sten och benmaterial (FIGUR 8). Nu var benen från förra besiktningen bortroderade och istället kunde långsidan av ett ben ses, det som sedan benämndes A.

Vid det här besöket kunde man inte ta sig torrskodd till platsen utan fick ta sig ned via rasbranten. Det fanns alltså ingen sandstrand kvar alls.

Anläggningar i rasbranten

Förutom själva graven kunde vid besiktning under förundersökningen ytterligare två stenpackningar ses i rasbranten på samma nivå som denna, det vill säga på gränsen mellan matjord och steril.

FIGUR 9. Plan över påträffade anläggningar i rasbranten.

Dessutom sågs en härd i rasbranten strax norr om graven (FIGUR 9). Vid ett besök på platsen i februari 2016 kunde tyvärr konstateras att delar av stenmaterialet i de båda stenpackningarna hade eroderat ut.

Stenpackning A444

Anläggningen låg endast 5 meter söder om skelettgraven, på 0,2 meters djup och i övergången mellan steril och matjord. Den bestod av cirka 15 stycken knytnävsstora stenar i granit. Det gick inte att urskilja någon nedgrävningskant vid anläggningen, inte heller något klart avvikande fyllnadsmaterial vid stenarna (FIGUR 10).

FIGUR 10. A444, stenpackning i rasbranten. Foto från öster.

Stenpackning A446

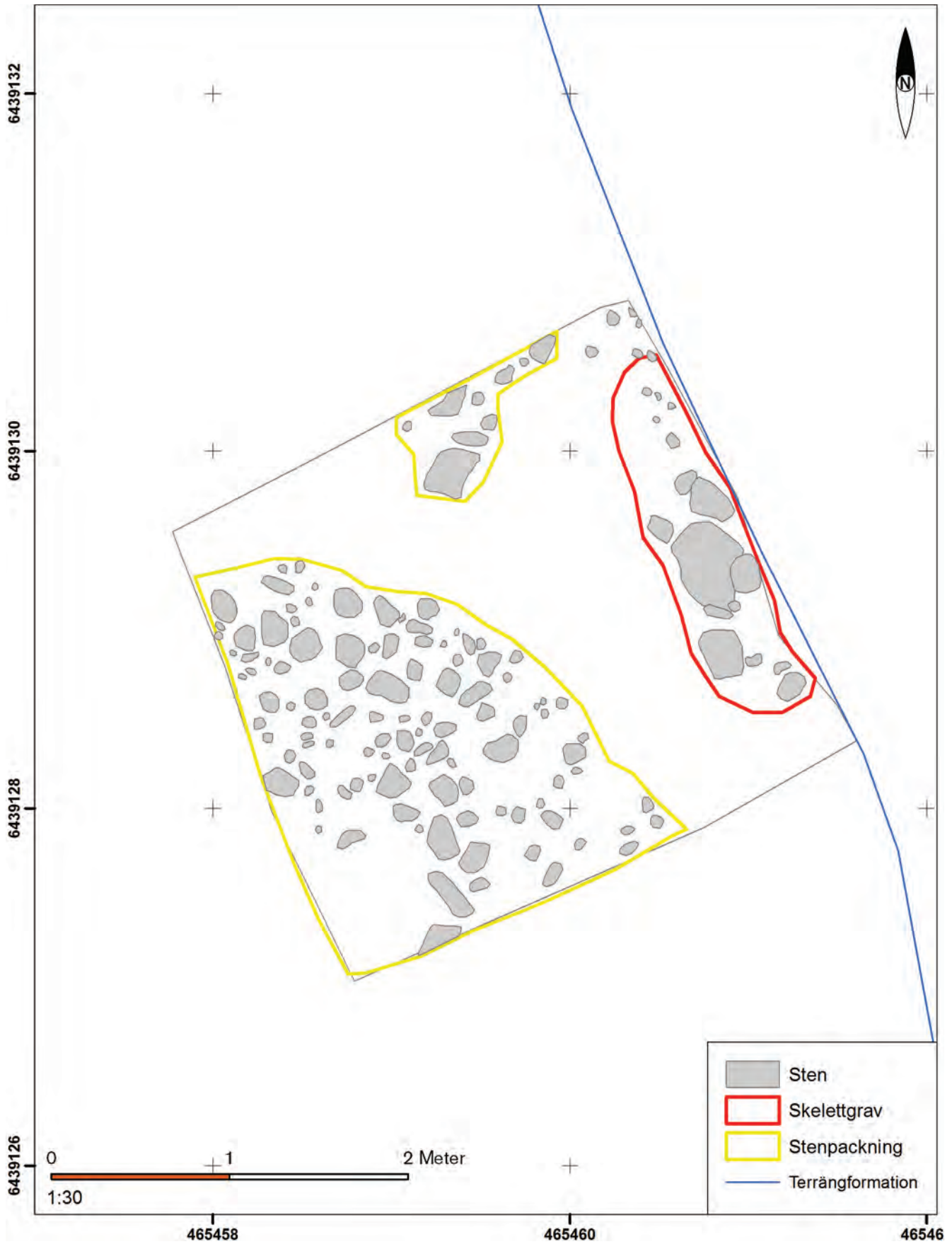
Anläggningen låg cirka 80 meter nordnordöst om skelettgraven och omkring 0,1 meter under grästorven. Hela stenpackningen låg i en utrasad grästorva och hade inte kontakt med fast mark. Stenpackningen bestod av ett 20-tal stenar i skiffer och granit i storleken 0,08–0,2 meter. Bredden på anläggningen i profilen var 1,3 meter.

Härd A205

Härden upptäcktes vid den första besiktningen. Den låg 35 meter nordnordöst om skelettgraven och 0,15 meter under grästorven (FIGUR 11). I profil var den 0,7 meter bred och 0,1–0,3 meter djup med oregelbunden bottenform. I härdens fyllning fanns kol, sot och skörbrända stenar.

FIGUR 11. A205, härd i rasbranten. Foto från söder.

FIGUR 12. Plan över skelettgraven och stenpackningarna.

Stenpackningarna i schaktet

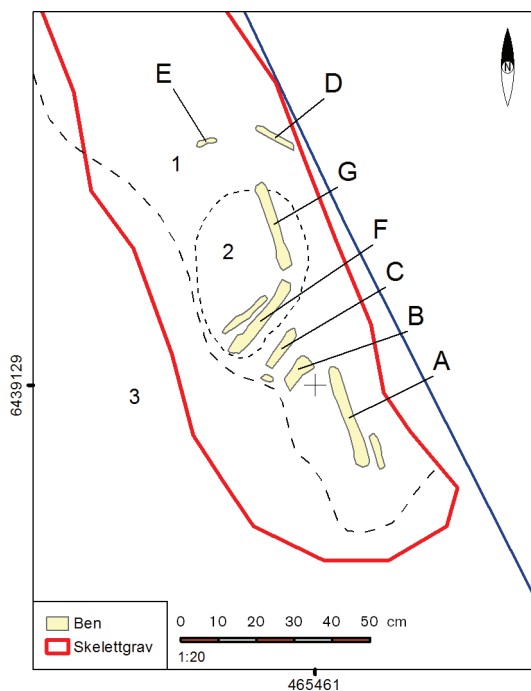
Schaktet som öppnades upp med hjälp av grävmaskin var 3 x 3 meter stort. Förutom hållarna som hörde till skelettgraven och som låg alldeles intill rasbranten framkom ytterligare två stenpackningar. Dessa är endast dokumenterade i plan och ligger orörda kvar.

Den större av de båda, så långt den var framschaktad, var 2,4 x 2 meter i nord-sydlig riktning och hade formen av en kvadrant (FIGUR 12-13). Den bestod av både runda stenar i granit och skifferhällar i storleken 0,08–0,3 meter. Fyllningen mellan stenarna bestod av ljusbrun till brun, något humös lera. Det var svårt att uttyda någon tydlig nedgrävningskant. Den omkringliggande sterilen bestod av rött ljusbrun, kompakt lera. Inga fynd påträffades vid framrensningen av anläggningen.

I schaktets norra begränsning låg ännu enstensamling som var 1 x 0,5 meter i öst-västlig riktning. Den bestod av ett 10-tal stenar framförallt skifferhällar, som var 0,1–0,3 meter stora. Det fanns en antydning till fyllning mellan stenarna, men inte på samma sätt som i den större anläggningen. Inte heller i denna stenansamling påträffades några fynd.

FIGUR 13. Schaktet med skelettgraven och stenpackningarna. Foto från söder.

FIGUR 14. Benens placering i skelettgraven. 1 betecknar ljusgrå lera med inslag av ljusare, brunare lera. 2 betecknar brungrå lera med lite humös sand. 3 betecknar ljust rödbeige kompakt lera.

Skelettgraven

Från första besiktningstillfällena i mitten av augusti till det andra som ägde rum i slutet av september hade delar av graven eroderat ut (FIGUR 7-8). De ben som låg i rasmassorna på stranden samlades ihop vid båda dessa tillfällen.

I plan bestod anläggningen av 5 skifferhällar 0,15 x 0,2–0,4 x 0,45 meter stora, varav en var krackelerad. Runt dessa fanns en svag nedgrävning/mörkfärgning som var 2,1 x 0,5 meter i sydsydöstlig-nordnordvästlig riktning. Några enstaka mindre knytnävstora stenar låg också intill hällarna inom mörkfärgningen. Anläggningen ritades i profil vid det första besiktningstillfället. Den svaga mörkfärgning som dokumenterades då var 0,2–0,4 meter djup från grästorven räknat och hade skålformad bottenform. Vid det tillfället kunde en svag, diffus nedgrävning som var 1,8 meter bred ses i rasbranten.

Anläggningen grävdes etappvis i plan (FIGUR 15-17). Benen som framkom fick benämning från A till G (FIGUR 19-20). De samlades in för osteologisk analys.

FIGUR 15. Hällarna som tillhörde skelettgraven. Foto från söder.

FIGUR 16-18. Undersökning av skelettgraven. I FIGUR 17 är ben C markerat.

FIGUR 19. Skelettgraven när alla stenar har tagits bort.

Osteologi

Analysen visar att det rör sig om ben från människa. Två ben har däremot inte kunnat artbestämmas. Sannolikt kommer benen endast från en individ och det skelettmaterial som kunnat bestämmas till benslag är fragment från höger lårben (B, F, G), höger skenben (A) samt ett armbågsben. Det sistnämnda samlades in i rasmassorna nere på stranden. I analysrapporten står ålder *adult* vilket betyder 20 år eller äldre. Benen låg inte anatomiskt korrekt men utifrån placeringen av lårben och skenben anser Petter Nyberg att den döde troligen har gravlagts med utsträckta ben och huvudet i nordnordväst (BILAGA 1). Det är också sannolikt att en stor del av skelettet har eroderat ut och försvunnit ut i Vättern.

¹⁴C-datering

Fragment av ben A, ett skenben och ben G, ett lårben sändes för ¹⁴C-analys (BILAGA 3). Angivet med 2 sigmas noggrannhet fick ben A (Ua-52506) en datering i folkvandringstid (400–540 e.Kr.). Ben G (Ua-52507) daterades till yngre romersk järnålder-folkvandringstid (260–540 e.Kr.).

Det är alltså en järnåldersgrav som undersöktes vid Sandudden och det är högst troligt att de stenpackningar som har observerats

FIGUR 20-21. Benen, A-B och D-G, som låg under hällarna. Ben C kan ses i FIGUR 16.

och så långt möjligt dokumenterats dels i schaktet, dels i rasbranterna också är gravar från den här perioden.

Arkeobotanik

Mellan ben G och ben F fanns en mörkfärgning (FIGUR 20). I denna samlades material in för en arkeobotanisk analys. Tyvärr var det botaniska materialet sparsamt men det fanns ett förkolnat sädeskorn i jorden vi samlade in. Sädeskornet var av arten *skalkorn* som kom till Sydsverige under bronsålder, innan det så var det *naket korn* som odlades. Det är alltså endast ett korn det rör sig om men det är ändå ett viktigt fynd. Vi får en inblick i livet omkring graven, att man har odlat och vad man har odlat i närområdet. Men har man verkligen brukat de tunga lerjordarna vid Erstad redan för 1600 år sedan, med de redskap man då hade tillgång till eller kommer säden från en annan del av ön?

Fyndnr	Material	Sakord	Vikt	Antal fragment
1	Ben	Obränt ben	239 g	238

Fynd

Förutom benen (F1) påträffades inga fynd vid undersökningen.

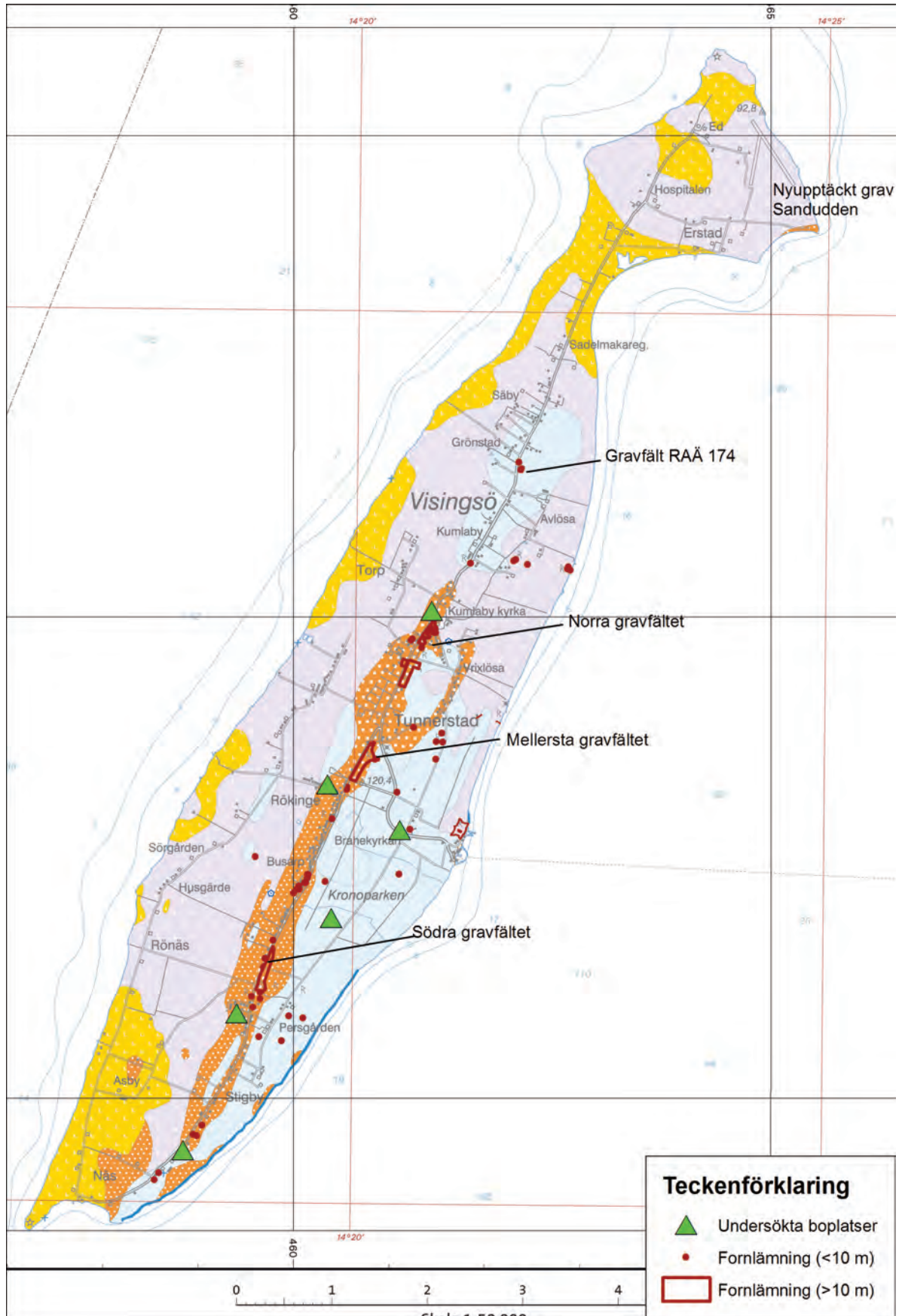
Diskussion

De förhistoriska gravarna på Visingsö följer ett visst mönster vad det gäller placering i landskapet, de ligger på öns höjdrön, där lättare, grusigare jordar råder. Av de gravar som vi har känt till sedan tidigare är det ett mindre gravfält som ligger längst norrut på ön. Det heter Visingsö RAÄ 174 och undersöktes och grävdes bort år 1917. Det bestod av 17 högar varav sju var brandgravar och tre var skelettgravar. I skelettgravarna fanns rester av förmultnat trä som kom från kistor (Gustafsson 2000). Dessa gravar ligger 4 kilometer sydväst om Sandudden, i byn Säby (FIGUR 21). I övrigt är, som påpekats, gravarna koncentrerade till öns höjdrön 6 kilometer åt sydväst från Sandudden räknat och fortsätter sedan söderut som ett pärlband till öns sydspets.

Intill gravarna men ofta något neddraget från höjdrönet räknat, har också flera boplatslämningarna påträffats spridda över främst södra delen av ön (Jansson 2009, Kristensson 2004, Ödeén 2008b, 2009, 2012) (FIGUR 21). Vid arkeologiska utredningar och sökschaktning på tyngre jordar har däremot inga koncentrationer med boplatslämningar eller huskonstruktioner påträffats (Ameziane 2005, Kristensson 2011, Ödeén 2008a). Enstaka härdar och stolphål har givetvis påträffats spridda över ön men inte med den förtätning av lämningar som indikerar en boplat. Boplatserna ligger med andra ord ofta i närområdet till gravar.

Vad gäller skelettgravar på ön så har sådana dels dokumenterats i hållkistor, dels i ovan nämnda gravfält Visingsö RAÄ 174 (Nordström 2000, Gustafsson 2000). Vid de undersökningar som gjorts vid öns större gravfält från järnålder finns däremot få kända skelettgravar. I *Gränna - Visingsö historia* finns en notering om en undersökt vapengrav på södra gravfältet där ”skölden placerats över knäna på den döde” (Lindqvist 1980). Detta bör vara en skelettgrav och den har daterats till Kristi födelse utifrån fynd. En genomgång av den dokumentation och de rapporter som finns från undersökningarna av Visingsös gravar skulle kasta nytt ljus över detta. Det finns också relevanta uppgifter i andra arkivhandlingar, som rör borttagande och bortodlande av gravar, som bör tas med i denna genomgång.

Detta sammantaget: skillnaden i graven vid Sanduddens placering mot tidigare kända gravar, avståndet från kända boplatser och andra fornlämningar med den kunskapen vi har idag samt att det rör sig om en skelettgrav gör den nyupptäckta graven mycket spännande. I och med den nyupptäckta graven har vi ett annorlunda utgångsläge för nya intressanta frågeställningar om Visingsös förhistoriska landskap och utnyttjandet av det gällande gravar och bosättningar.

FIGUR 22. SGU:s jordartskarta där fornlämningar och de boplatser som refereras till i texten är utmärkta. Jordarterna är markerade enligt följande: orange-sand och grus, ljusblå-sandig morän, lila-moränlera och gul-glaciallera. © Sveriges geologiska undersökning (SGU).

Sammanfattning

Efter ett telefonsamtal från en privatperson till Länsstyrelsen om en förmodad grav vid Sandudden på Visingsö genomförde Jönköpings läns museum en besiktning vid platsen i augusti 2015. Vi kunde då konstatera att det låg obrända ben under skifferhällar i rasbranten ut mot Vättern.

En efterundersökning av platsen gjordes i oktober samma år. Det som återstod av den gravlagde var endast lårben och skenben, ett armbågsben samlades också upp i rasmassorna på stranden. Graven daterades till romersk järnålder-folkvandringstid. I jordfyllningen intill skelettet påträffades ett skalkorn.

I schaktet intill skelettgraven samt vid två platser i rasbrantens profil kunde fler stenpackningar konstateras.

Åtgärdsförslag

Den till stor del utrasade skelettgraven är undersökt och borttagen. Den kräver inte fler antikvariska insatser. Men intill denna och på ytterligare två ytor i rasbranten har stenpackningar konstaterats som troligen också är förhistoriska gravkonstruktioner. Dessa ligger oskyddade och riskerar att rasa ut i Vättern. Jönköpings läns museum anser att åtgärder krävs för att samla in kunskap om dessa gravar eller andra anläggningar. En första åtgärd, för att få en överblick över hur många gravar eller anläggningar det rör sig om, bör vara en georadarundersökning av området.

Länsstyrelsen beslutar om ytterligare åtgärder.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-6155-2015
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2015-10-07
Jönköpings läns museums dnr: 242/2015
Beställare: Länsstyrelsen i Jönköpings län
Fält- och rapportansvarig: Anna Ödeén
Fältpersonal: Jan Borg och Anna Ödeén
Fältarbetstid: 2015-10-06–2015-10-09
Län: Jönköpings län
Kommun: Jönköpings kommun
Socken: Visingsö socken
Fastighetsbeteckning: Erstad 2:9
Belägenhet: Ekonomiska kartans blad 64E
3gN
Koordinater: N:6439128 E:465459
Koordinatsystem: Sweref 99 TM
Undersökningsyta: 9 m²
Fornlämningsnummer: -
Fornlämningstyp: Grav
Tidsperiod: Järnålder

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Agertz, J. 2008. *Om ortnamnen i Jönköpings län. Småländska kulturbilder 2008*. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum. LXXVII. Jönköping.
- Agertz, J. & Vestbö-Franzén, Å. 2008. *Visingsös bebyggelse och landskap i äldre lantmäterikartor och 1500-talets handlingar*. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Ameziane, J. 2005. *Erstad 11:2. Schaktning inför byggnation av två fritidshus. Arkeologisk utredning, etapp 2, Visingsö socken, Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2005:04. Jönköping.
- Gustafsson, A. 2000. Järnålderns begravda på Visingsö. Red: Niklasson, P. *Visingsöartiklar - tolv artiklar om Visingsö från bronsålder till medeltid*. Jönköpings läns museum, rapport nr 42. Jönköping.
- Hjort, I. 1987. Naturen på Småländska höglandets hjassa. *Jönköpings läns historia. Småländska kulturbilder 1986–87*. Red. Rydén, J. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LVIII. Jönköping.
- Jansson, K. 2009. *Boplat och långhus - tusen år vid Brahekyrkan. Arkeologiska för- och slutundersökningar av RAÄ 112, utmed länsväg 1001, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2009:81. Jönköping.
- Kilander, S. 1991. Red. Claesson, A M. *J A Gyllenhaals resa till Visingsö 1775*. Jönköpings läns museum. Jönköping.
- Kristensson, A. 2011. *Rökinge 15:2. Arkeologisk utredning inför husbyggnation i Rökinge, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2011:10. Jönköping.
- Kristensson, A. 2004. *Arkeologisk förundersökning - schaktkontroll. Bronsåldershärdar i kabelschakt. Arkeologisk förundersökning inför ledningsdragning på fastigheten Stigby 6:1. Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2004:40. Jönköping.
- Lindqvist, G. 1980. Förhistorisk tid - 1523. Red. Grennfeldt, T., Kraft, S., Lindqvist, G. & Rydén, J. *Gränna-Visingsö historia*. Stockholm.
- Nordström, M. 2000. Bronsåldersspår - en sammanställning av fynd och fornlämningar från bronsålderns Visingsö. Red: Niklasson, P. *Visingsöartiklar - tolv artiklar om Visingsö från bronsålder till medeltid*. Jönköpings läns museum, rapport nr 42. Jönköping.
- Riksantikvarieämbetet 1990. *Riksintressanta kulturmiljöer i Sverige*. Förteckning. Underlag för tillämpning av naturresurslagen 2 kap 6§. Stockholm.
- Ödeén, A. 2008a. *På väg genom sju byar. Arkeologisk utredning etapp 1 och 2 med anledning av ombyggnation av väg F1187, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2008:02. Jönköping.

Ödeén, A. 2008b. *Öbors boplats. Arkeologisk för- och slutundersökning - med anledning av planerad husbyggnation inom fastigheten Näs 6:3. Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län.* Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2008:81. Jönköping.

Ödeén, A. 2009. *Husen i Rökinge. Arkeologisk undersökning inför planerad husbyggnation på fastigheterna Rökinge 15:17-18 och inom RAÄ 156, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län.* Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2009:30.

Ödeén, A. 2012. *Bytomt på Kumlaby 10:2. Arkeologisk förundersökning inom fastigheten Kumlaby 10:2, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län.* Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2012:34. Jönköping.

Arkiv

Jönköpings läns museum.

Uppdragsregistret. Databas över arkeologiska uppdrag i Jönköpings län.

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, FMIS, fornsök: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>.

Kartunderlag

Akt: 06-viö-6. Ägobeskrivning. Upprättad år 1767 av Jonas Duker.

Akt: e127-7:1. Delning. Upprättad år 1767.

Akt: 06-viö-30. Delning. Upprättad år 1799 av Jonathan Montelin.

Akt: e127-9:2. Storskifte av inägor. Upprättad år 1804.

Akt: 06-viö-35. Storskifte. Upprättad år 1806 av Jonathan Montelin.

Akt: 06-viö-51. Laga skifte. Upprättad år 1840 av August Engström.

Bilaga 2 Arkeobotanisk analys

Arkeobotanisk analys från gravkontext, Sandudden, Visingsö socken

Mikael Larsson, Kulturmiljö Halland, 3 december, 2015

Bakgrund och syfte

I samband med den arkeologiska förundersökningen av en nyupptäckt grav vid Sandudden på Visingsö i Jönköping kommun insamlades ett jordprov för analys av fossilt växtmaterial.

Målsättningen med den arkeobotaniska analysen har varit att undersöka om graven, med placering vid strandkanten, innehöll växtmaterial som kan kopplas till kontexten.

Metod

Ur gravkontexten insamlades ett prov av arkeologen. Jordprovet preparerades enligt en flotteringsmetod beskriven av Kenwards m.fl. (1980) och Wasylikowa (1986). Provet volymbestämde genom att jord hällde i en bägare med en bestämd volym vatten. Den analyserade provmängden var 0,9 liter. Ett sikt med 0,4 mm maskvidd användes och materialet analyserades därefter under stereomikroskåp med 8–80x förstoring. Den makroskopiska analysen har främst behandlat växtmakrofossilt material av sädeskorn och övriga fröer och tillhörande växtrester (dvs. inte träkol), men eventuella rester av artefakter, ben mm har eftersökts.

Analysresultat och kommentarer

Vid den arkeologiska undersökning upptäcktes en grav på Visingsö som låg i rasbranterna ut mot Vättern. Skelettgravens ben var placerade under lagda stenhällar. Hällarna låg ca 0,2 meter under marknivå och under dessa påträffades en mörkfärgning i jorden ur vilken ett jordprov insamlades. Det botaniska materialet i provet var sparsamt och dominerades av recenta rottrådar och örtdeklar med mindre inslag av små träkolsbitar. Förekomsten av ett förkolnat sädeskorn i provet identifieras till skalkorn (*Horedum vulgare*). Sädesslaget, som har sitt ursprung i Medelhavets östra delar, infördes till Sydsverige under bronsåldern till fördel av dess förgångare, det nakna kornet. Skalkornets betydelse ökade markant under övergången från yngre bronsåldern till järnålderns förromerska tid, varefter grödan blev ett av de viktigaste sädesslagen. Om skalkornet som påträffades i kontexten kan kopplas till gravläggningen, och inte till en separat underliggande markyta eller kontamination från kringliggande jordmassor vid gravsättningen, bör graven rimligen härröra från yngre bronsåldern eller senare.

Graven som låg i rasbranterna ut mot Vättern hade större delar av kontexten bortroderad från påverkningar av sjöns vattenmassor. En diskussion om odlade och insamlade växter som kan ha placerats i samband med gravsättningen är därför baserad på endast den del av graven som var bevarad. Det fossila växtmaterialet var begränsat till ett sädeskorn, men är likväl viktigt och kan indikera ett samband mellan kulturväxter och gravsättningar.

Referenser

- Kenward, H.K., Hall, A.R. and Jones, A.K.G. 1980. A tested set of techniques for the extraction of plant and animal macrofossils from waterlogged archaeological deposits. *Science and Archaeology* 22: 3–15.
- Wasylikowa, K. 1986. Analysis of fossil fruit and seeds. I Berglund, B.E. (red.), *Handbook of Holocene palaeoecology and palaeohydrology*. John Wiley & Sons Ltd., 571-590.

Bilaga 3. ¹⁴C-analys

UPPSALA
UNIVERSITET

Uppsala 2016-02-26

Anna Ödeén
Jönköpings läns museum
Box 2133
550 02 JÖNKÖPING

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 30 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Resultat av ¹⁴C datering av obrända ben från Sandudden, Visingsö 242/2015, Visingsö socken, Jönköpings kommun, Småland.

Förbehandling av benmaterial (HCl-metoden):

1. Mekanisk rengöring av ytan (skrapning, ev. sandblästring).
2. Ultraljudstvätt i avjoniserat, urkokt vatten pH=3.
3. Krossning i mortel.
4. 0.8M HCl tillsätts, omrörning (cirka 10 °C, 30 min, karbonat bort). Löslig fraktion benämns fraktion A.
5. Olöslig fraktion tillsätts vatten, pH 3, och värms under omrörning (90 °C, 6-8 timmar). Olöslig del benämns fraktion C och löslig del benämns fraktion D. Fraktion D bör ge den mest relevanta åldern eftersom det mesta av benmaterialets organiska del ("kollagenet") återfinns här. Övriga fraktioner kan emellertid ge information om föroreningsinverkan och bör i kritiska fall dateras. Det kemiska utbytet i de olika stegen kan också ge en vägledning om dateringsresultatets pålitlighet genom att benmaterialets kemiska kvalitet därigenom kan bedömas.

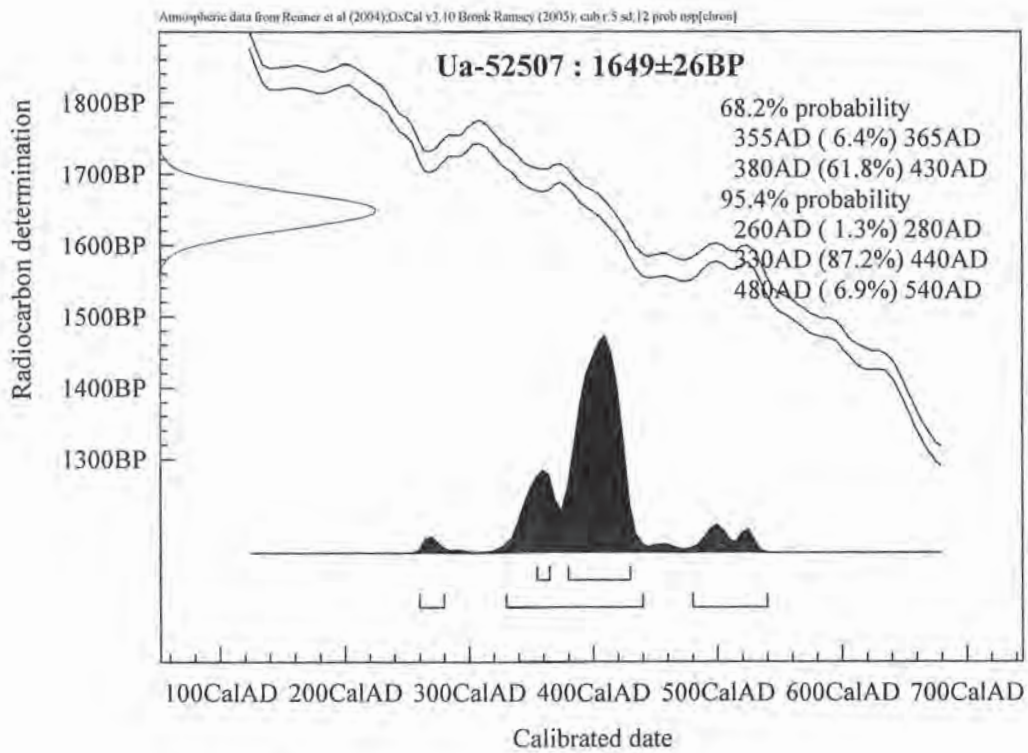
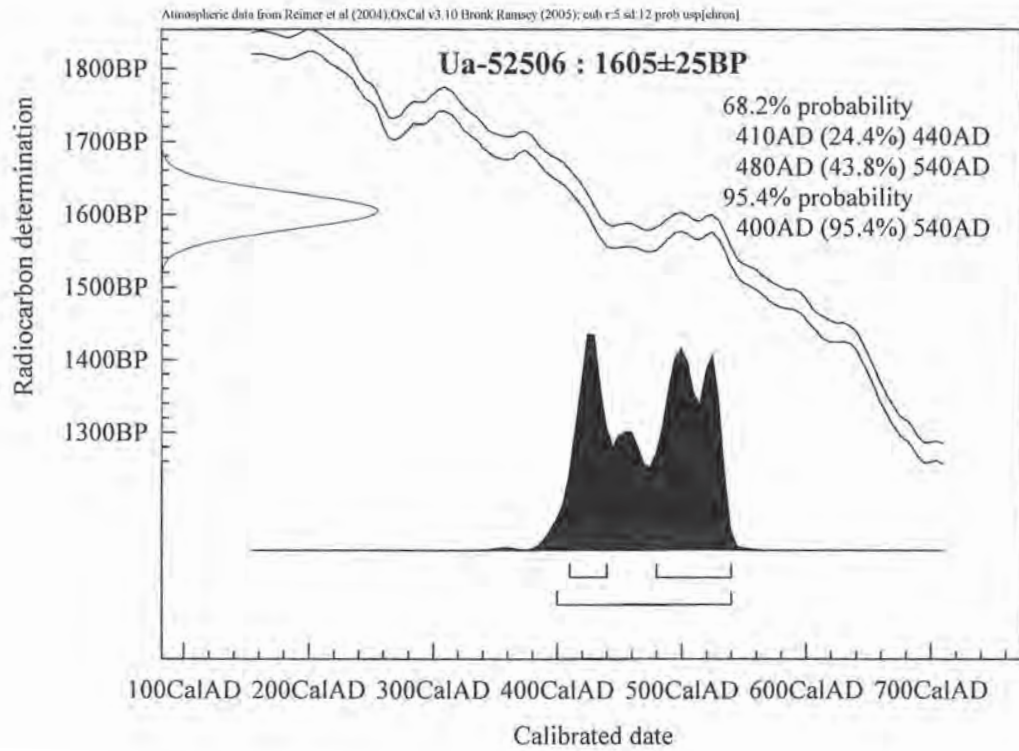
Den fraktion som ¹⁴C-bestäms förbränns till CO₂-gas som i sin tur Fe-katalytiskt grafiteras före acceleratorbestämningen. I den aktuella undersökningen har fraktionen D daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	δ ¹³ C‰ VPDB	¹⁴ C age BP
Ua-52506	Skelettgrav, ben A	-20,7	1 605 ± 25
Ua-52507	Skelettgrav, ben G	-20,7	1 649 ± 26

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/ Elisabet Pettersson

På Visingsö finns mer än 800 förhistoriska gravar och läget för dessa har hittills varit koncentrerat till de lätta jordarna på öns södra höjdrygg.

Sommaren 2015 kom dock ett telefonsamtal som förändrade den bilden, då upptäcktes en ny grav i rasbranten vid Sandudden på nordöstra spetsen av Visingsö. Det var en skelettgrav med lagda skifferhällar som hade anlagts omkring 400 e.Kr.

